

№2 тәжірибелік сабақ. Биліктің негіздері мен ресурстары. Биліктің құрылымы.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: Биліктің ресурстарын ашып талқылау. Биліктің объектісі мен субъектісін анықтау. Билікті жүзеге асыру әдістерін білу.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: Саяси билік туралы дәрісі мен тәжірибелік сабақта «билік» деген ұғымның көп қырлы, күрделі әрі қарама-қайшылықты саяси-әлеуметтік құбылыс екендігін анықтайды. Саясаттанушы мамандар болсын, қарапайым азаматтар болсын, биліктің қыр-сырын білген сайын, саяси сауаттылығы ашылып қана қоймай, демократиялық билік жағдайында азаматтық саяси мәдениет пен саяси қатысудың маңызы қаншалықты зор екенін түсінеді.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ–жауап, түсіндіру, кіріспе дәріс, пікір-талас.

Билік күш, байлық, статус, ұйым, білім мен ақпарат көздеріне негізделеді. Саяси биліктің қоғамда жүзеге асуында әртүрлі құралдарды қамтамасыз етіп, пайдаланады. Ғылыми әдебиеттерде олар биліктің ресурстары деп аталады. Биліктің ресурстарын жалпы мынадай түрлерге бөлуге болады: – экономикалық (материалдық қажеттіліктер); – әлеуметтік (статусты өзгертуге арналған құралдар); – күш ресурстары (әскер, қару-жарақ, полиция); – ақпараттық (білім және ақпараттық құралдар); – демографиялық (адам – ең негізгі әлеуметтік құрал). Э. Тоффлердің пікірінше, осы ресурстардың ішінде қазіргі уақытта білім мен ақпараттық құралдар әлемде ерекше маңызға ие бола бастады. Саяси билік ресурстары – субъекті мақсатына сәйкес билік объектісіне ықпал етуді қамтамасыз ететін барлық құралдар. Олар: экономикалық, әлеуметтік, ақпараттық, күштеу, демографиялық. Экономикалық – қоғамдық және жеке өндіріске, пайдалануға қажетті материалдық құндылықтар, ақша, пайдалы қазбалар, техника, т.б. Әлеуметтік – әлеуметтік құрылымдағы орынды, әлеуметтік мәртебені жоғарылату немесе төмендету қабілеттілігі. Ақпараттық – білім мен ақпарат, сонымен бірге оларды алу және тарату: ғылым және білім институттары, БАҚ, т.б. Мәжбүрлеу – бұл қару, күшті қолдану аппараты, осы мақсатта арнайы дайындалған адамдар тобы. Мемлекетте оның өзегін армия, полиция, қауіпсіздік органдары, сот, прокуратура құрайды. Демографиялық – адамның өзі басқа ресурстарды құрушы әмбебап ресурс ретінде қызмет етеді. Биліктің негізгі міндеті – қоғамды басқарудың стратегиясын айқындап, дамудың негізгі бағыттары бойынша нақты шаралар қолдану, әлеуметтік процестерді шұғыл басқарып, дамудың орнықтылығы мен сындарлығының маңызды өлшемдеріне бақылау орнату, ал ең басты принципі – оның заңдылығы (легитимділігі). Билік әлеуметтік құрылымның ең күрделі әлеуметтік-саяси, қоғамдық, ұжымдар мен

олардың арасындағы қарымқатынастарды қамтитын көпшілік немесе қауымдық және жеке адамдық, шағын топтық деңгейлерінде салтанат құрып, қызмет атқарады. Саясаттану ілімінде биліктің пайда болып, жүзеге асуының әрқилы пішімі зерделенеді. Ол басқару түріне қарай монархиялық (абсолюттік және конституциялық), республикалық (президенттік және парламенттік); - мемлекет құрылысының пішіміне қарай унитарлық, федеративтік, конфедеративтік; - саяси режиміне қарай тоталитарлық, авторитарлық және демократиялық; - саяси ағымына қарай консервативтік, неоконсервативтік, либералдық, неолибералдық, социал-демократиялық болуы мүмкін. Билікті заң шығарушы, атқарушы және сот қызметі тармақтарына бөлу жаңа дәуірдің үлкен теориялық жаңалығы болды. Олардың арасында тежеу мен тепе-теңдік жүйесінің болуы, яғни дербес билік тармақтарының өзара үйлесімділігін сақтау, олардың заңға бағынуын қамтамасыз ету принципі демократиялық, азаматтық қоғам орнатып, құқықтық мемлекет құруға берік негіз қалайды. Биліктің объектісі мен субъектісі Билік құрылымы дегеніміз – оның құрамы мен қозғаушы күші: биліктің субъектісі, объектісі, құралдары (ресурстары) мен белгіленген мақсатқа жету үшін осының барлығын қозғалысқа келтіруші процестер. Әлеуметтік немесе ұлттық қауымдастықта таптар, жеке адам немесе топтар, мемлекет, үкімет, т.б. саяси биліктің субъектісі болып табылады. Биліктің объектілері – жеке адамдар, олардың бірлестіктері, топтар мен қауымдастықтар, таптар, қоғам, яғни жоғарыда тұрған саяси субъектінің ісәрекеті бағытталатын адамдар мен органдар. Билік қатынасының мәні субъект нұсқау береді де объектіге билікті орындауды міндеттейді, яғни бағынуды талап етеді. Саяси билікке тән сипат – егемендікке ие болу. Оның әртүрлі саяси бағыт ұстанған субъектілер арасында бөлініске түсуі мүмкін емес. Егер елде партиялық парламент пен коалициялық (үкімет) жұмыс жасайтын болса, онда билік келісім (консенсус), ымырласу (компромис) негізінде жүзеге асырылады. Алайда олар бұл ретте бір ғана бағыт ұстануы керек. Екінші бір сипаты – оның заңға сәйкестігі (заңдылығы). Билік жариялы, ашық, транспарентті және заңға сәйкес болуы керек, сонда тұғыры берік билік орнайды. Егер жариялы болғанымен, басқа сапалары сақталмаса, деспотия, тирания, автократия орнайды. Заңды билік – әділ билік. Халық қолданып отырған тәртіпке сенеді. Жария биліктің дағдарысқа ұшырайтын кездері де кездеседі, алайда ол әлеуметтік жүйе ауысқан кезде пайда болады. Өткен жүзжылдықтың 80-90 жылдарында КСРО мен Еуропаның бірқатар елдеріндегі ықпалды топтар өздерінің үкіметтеріне сенімсіздік білдірді және оны қолдаудан бас тартты. Осы елдердің саяси режимдері заңды, мемлекеттік басқаруды өзгертуге, экономиканы қайта құруға дәрменсіз екендіктерін байқатты. Коммунистік саяси режимдер күйреді.

Билікті жүзеге асыру жолдары әртүрлі болып келеді. Дәстүрлі биліктің тәсілдері сендіру мен мәжбүрлеу болып табылады. Адамзат

дамуының тарихында бұл екі әдіс алма-кезек қолданылып келеді. Сендіру адамның ерікжігері мен санасына идеологиялық құралдар арқылы белсенді ықпал ету арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар әлеуметтік, психологиялық құралдар да барынша қолданылады. Қазіргі таңда моральдық тұрғыдан ықпал ету, материалдық ынталандыру арқылы мемлекеттік органдар адамдардың жеке мүдделеріне ықпал етіп, нәтижесінде оларды биліктің еркіне бағындырады. Билік әдістері – саяси билікті жүзеге асыру құралдары мен түрлері. Құқық, бедел, сендіру, дәстүр, алдап-арбау, зорлау, күштеу арқылы жүзеге асырылады.

Деңгейлік тапсырмалар:

- 1–деңгейлік сұрақ. Биліктің атрибуттарын атаңыз?
- 2–деңгейлік сұрақ. Саяси биліктің экономикалық, идеологиялық, діни биліктерден айырмасы неде?
- 3–деңгейлік сұрақ. Қазақстандағы қазіргі саяси тәртіп биліктің қандай қорларын пайдаланады?

ОБӨЖ тапсырмалары: Қазіргі Қазақстандағы билік легитимділігінің түріне талдау жасаңыз.

БӨЖ тапсырмалары: Саяси билік пен мемлекеттік биліктің ара жігін ашып талдаңыз.

Негізгі әдебиеттер:

1. Саясаттану. -Алматы: "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, Оқулық, 2020.-520 бет. Хейвуд Эндрю
2. Қазіргі заманның саяси жүйелері мен режимдері. Оқу құралы. / Д. Е. Ақболат. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2020
3. Қоғамдық саясат. Саясат, талдау және баламалар: Оқулық, /Майкл Е. Крафт, Скот Р. Фурлонг.-Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2017.

Қосымша әдебиеттер:

1. Қазақстанның дін жөніндегі мемлекеттік саясаты. А.Т.Асан, А.С.Балапанова, Т.А.Козырев, 2020, Монография
2. Қазақстан республикасының ішкі және сыртқы саясаты пәнінің оқу-әдістемелік кешені.Д. Е. Ақболат. Алматы, 2019
3. Нұрсұлтан Назарбаев: Бейбітшілік және қоғамдық келісім идеясы. Ұжымдық монография. Тоғжанов Е.Л., Әбдәкімов Ә.Ә., Капашникова Н.П., т.б. Астана, 2014

WEB сайттар тізімі:

- 1 <http://rmebrk.kz/> Саясаттану. Оқу-әдістемелік құрал. А.А.Иманбаева, Алматы, 2017.
2. <http://rmebrk.kz/> Саясаттану. Оқулық. У.К.Абдыкалыков, Ж.К.Симтиков, Алматы, 2018
- 3.<http://rmebrk.kz/>Саясаттану: Оқулық. - 2-ші бас. Г.М. Серғазина, Р.Н. Абылқалықова - Қарағанды: Medet Group, 2019

